

О.М. Підхомний¹, Н.О. Микитюк², І.П. Вознюк³¹Львівський національний університет імені Івана Франка,²Інститут підприємництва та перспективних технологій
при Національному університеті “Львівська політехніка”,³Національний університет “Львівська політехніка”

ТИПОЛОГІЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Підхомний О.М., Микитюк Н.О., Вознюк І.П., 2007

Розглянуто актуальність та необхідність управління фінансовою безпекою підприємств і пропонуються критерії її оцінки. Окреслено основні джерела загроз фінансовій безпеці підприємницької діяльності.

Actuality and necessity of management by financial safety of enterprises is examined and the criteria of its estimation are offered. The basic sources of threats to financial safety of entrepreneurial activity are outlined.

Постановка проблеми. Сучасна українська економіка характеризується активним формуванням і розвитком ринкових відносин та інститутів. Реалії вітчизняного економічного життя такі, що підприємці в своїй практичній діяльності стикаються не тільки з економічними, організаційними, правовими труднощами в процесі створення своєї справи та її розвитку, але і з негативним впливом деяких суб'єктів, який часто має протиправний характер. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність підтримки достатнього рівня фінансової безпеки підприємництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми фінансової та економічної безпеки досліджували такі вітчизняні науковці, як О.І. Барановський, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, В.І. Мунтіян, С.І. Ніколаюк, Д.Й. Никифорчук, Г. Пастернак-Таранушенко, В.А. Предборський та інші [1–7]. Принципово важливо відзначити наявність досліджень проблем фінансової та економічної безпеки не лише на рівні національної економіки, загалом, але й на рівні підприємства.

У монографії В.І. Мунтіяна здійснене системне наукове дослідження проблеми економічної безпеки України як провідної складової національної безпеки з урахуванням питань, пов'язаних із визначенням її чинників, поточного стану та напрямків забезпечення на усіх рівнях [5]. Автор детально проаналізував досвід початкового етапу економічного реформування, дослідив процес економічної кризи. Подано пропозиції щодо структурного реформування господарської системи України на макро- та мікрорівнях.

У наукових працях О.І. Барановського увагу зосереджено на фінансовій безпеці як одній із складових економічної безпеки [1]. Фінансова безпека розглядається як складна багаторівнева система, що охоплює проблеми грошового обігу та інфляції, обігу валютних коштів, заборгованості держави, бюджетної безпеки, інвестиційної діяльності тощо. Автор не обмежується аналізом фінансової безпеки держави. Окремі розділи присвячено проблемам формування та функціонування банківської системи в Україні, безпеці страхового ринку, ринку цінних паперів.

У своїй книзі М.М. Єрмошенко розглядає політичні та правові аспекти економічної незалежності України, місце і роль фінансової безпеки в системі міжнародної економічної безпеки та в структурі національної безпеки держави [4]. Автор визначає понятійний апарат фінансової безпеки, принципи, функції, методи, організаційні та правові засади її забезпечення, індикатори, інформаційне та прогнозно-аналітичне забезпечення.

Г. Пастернак-Таранушенко оперує поняттям екосистейту – науки про забезпечення економічної безпеки держави [7]. Як науковий інструментарій автор використовує синергетику, кваліджметрію, крементацію, теорію потенційних конфліктів тощо.

У монографії В.А. Предборського розглядається сутність тіньової економіки як однієї з найнебезпечніших загроз економічній безпеці, механізми тінізації та шляхи їх обмеження [8].

С.І. Ніколаюк і Д.Й. Никифорчук систематизують вже існуючі наукові і практичні розробки, що стосуються питань безпеки суб'єктів підприємницької діяльності [6].

При тому, що проблемам фінансової безпеки приділена значна увага, варто відзначити, що їх часто змішують як з проблемами макроекономічного регулювання, так і з проблемами фінансового менеджменту підприємств. У теоретичній площині це ставить питання про доцільність виділення фінансової безпеки як окремого предмета дослідження. А в практичній – це сприяє розпорошенню відповідальності за фінансову безпеку серед різних органів управління.

Цілі статті. Поняття фінансової безпеки та критерії її оцінки потребують конкретизації. Якщо їх пов'язувати із будь-якими чинниками ризику, що враховуються при прийнятті управлінських рішень, то проблеми фінансової безпеки стануть тотожними проблемам управління фінансами взагалі. Тому проблематику фінансової безпеки доцільно зосередити на нейтралізації загроз негативних дій, можливих втрат від реалізації цих дій. Оцінку поточного рівня фінансової безпеки підприємства варто здійснювати по декількох основних напрямках аналізу. Автори статті поставили завдання розглянути такі напрямки та вказати ключові критерії оцінки рівня фінансової безпеки підприємницької діяльності з урахуванням таких елементів фінансового механізму як правове, нормативне й інформаційне забезпечення.

Викладення основного матеріалу. Під безпекою підприємницької діяльності, на наш погляд, варто розуміти стан захищеності суб'єкта підприємницької діяльності на всіх етапах його функціонування від зовнішніх і внутрішніх загроз, що мають негативні, перш за все, фінансові, а також організаційні, правові та інші наслідки. Безпеку підприємництва можна оцінити за допомогою різних критеріїв [8].

По-перше, її можна оцінити з організаційної точки зору. Основні підрозділи фірми (наприклад, відділ постачання, виробничий відділ, фінансовий відділ або бухгалтерія, служба маркетингу) виконують свої функції для досягнення її основної мети. У цьому разі передбачається збереження як самої фірми, так і її організаційної цілісності, нормальне функціонування основних підрозділів (відділів, служб тощо).

По-друге, це оцінка з правової точки зору. Мається на увазі постійне забезпечення відповідності діяльності фірми чинному законодавству, що виражається у відсутності претензій з боку правоохоронних органів (або контрагентів) до фірми. Крім того, відсутні втрати від операцій із зовнішніми партнерами унаслідок порушення останніми законодавства (умисно або неумисно). Це забезпечується юридичною експертизою всіх здійснюваних операцій і договорів, що укладаються.

По-третє, з інформаційної точки зору, безпека може бути оцінена як збереження стану захищеності внутрішньої конфіденційної інформації від витіку або розголошення в різних формах.

По-четверте, з фінансової точки зору, це виявляється у стабільних або таких, що мають тенденцію до зростання основних фінансових показників діяльності фірми (власний капітал, обсяг річного обороту, прибуток, рентабельність). У них відображаються загальні результати забезпечення безпеки з організаційної, правової, інформаційної і власне фінансової точок зору. Тут можна використовувати такі критерії, як відсутність штрафів, санкцій з боку державних органів за порушення законодавства (наприклад, податкового, антимонопольного), відсутність втрат від операцій з несумлінними контрагентами.

Також потрібно з'ясувати поняття загрози фінансовій безпеці підприємницької діяльності. Загрози фінансовій безпеці підприємницької діяльності – це потенційні або реальні дії фізичних або юридичних осіб, що порушують стан захищеності суб'єкта підприємницької діяльності і здатні призвести до припинення його діяльності, або до фінансових та інших втрат.

Необхідно відзначити, що загрозою фінансовій безпеці підприємництва може бути не будь-яка дія, що має негативні наслідки. Так, не варто вважати загрозою фінансовій безпеці діяльність керівництва фірми з вкладення коштів у цінні папери, запровадження нових організаційних форм, організацію виробництва абсолютно нового товару. Ці управлінські рішення є ризикованими і можуть мати негативні фінансові наслідки, оскільки може різко змінитися кон'юнктура ринку

цінних паперів, потреби населення, або нові організаційні форми не виправдають себе. Але потрібно мати на увазі, що все це спрямовано на досягнення основної мети фірми, на її подальший розвиток. Такі рішення становлять невід'ємну складову самої підприємницької діяльності, яка здійснюється на власний ризик і допускає певні втрати. Не можна вважати загрозою безпеці підприємництва, наприклад, встановлення керівництвом фірми низьких цін на продукцію в початковий період діяльності фірми. Хоча в цьому разі може бути відсутнім прибуток і, навпаки, існувати збиток, але це стандартний маркетинговий прийом, що має на меті привернути увагу покупців до незнайомого їм продавця з тим, щоб пізніше різницю в цінах усунути.

Дії ж, визначені як загрози, свідомо спрямовані на отримання певної вигоди від фінансової дестабілізації фірми, від посягань на її фінансову безпеку.

Діяльність керівництва фірми, незважаючи на ризикований характер, загалом відповідає чинному законодавству. Загрози ж, як правило, передбачають порушення законодавчих норм певної галузі права (цивільного, адміністративного, кримінального) і зумовлюють певну відповідальність осіб, які це здійснюють.

Загрози фінансовій безпеці підприємницької діяльності можуть бути дуже різноманітними.

Наведемо класифікацію загроз за різними критеріями.

1. За джерелом виникнення всі загрози можна поділити на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх можна зараховувати такі, наприклад, як розкрадання матеріальних засобів і цінностей особами, що не працюють у цій фірмі, промислове шпигунство, незаконні дії конкурентів, злидство з боку кримінальних структур. Внутрішні – розголошення власними співробітниками конфіденційної інформації, низька кваліфікація фахівців, які розробляють договірні документи, неефективна робота служби фінансової або економічної безпеки й осіб, що відповідають за перевірки. Найбільшу небезпеку, як правило, становлять зовнішні загрози, оскільки внутрішні загрози, часто, – це реалізація зовнішніх "замовлень".

2. За рівнем тяжкості наслідків: загрози з високою, значною, середньою і низькою тяжкістю наслідків. Висока тяжкість означає, що ці загрози можуть призвести до різкого погіршення всіх фінансових показників діяльності суб'єкта підприємництва, що спричиняє негайне припинення його діяльності або завдають такої непоправної шкоди, яка призведе до таких наслідків пізніше. У цьому разі відбувається ліквідація фірми. Значний рівень тяжкості наслідків реалізації загроз припускає можливість нанесення фірмі таких фінансових втрат, які негативно вплинуть на основні фінансові показники фірми, на її діяльність в майбутньому і долаються протягом тривалих термінів часу. Середній ступінь тяжкості означає, що подолання наслідків здійснення цих загроз вимагає витрат (наносить втрати), зіставні з поточними витратами фірми і не вимагає значного часу. Наслідки реалізації загроз з низьким ступенем наслідків не мають якого-небудь істотного впливу ні на стратегічні позиції фірми, ні навіть на її поточну діяльність.

3. За рівнем вірогідності загрози можуть бути маловірогідними і високовірогідними.

4. Загрози можуть розрізнятися за проявом на певному етапі підприємницької діяльності. Існують загрози найвірогідніші і найнебезпечніші на етапі створення фірми, й такі, що характерні для її функціонування. У першому випадку, це можуть бути незаконні дії з боку корумпованих посадовців, що перешкоджають організації фірми, або злидство з боку злочинних угруповань. На стадії функціонування загрози можуть виникати на підготовчому етапі (перешкоджають нормальному постачанню сировини, матеріалів, устаткування), власне виробничому етапі (знищення або пошкодження майна, устаткування, крадіжка "ноу-хау"), на етапі завершальному (перешкоди збуту, обмеження конкуренції, незаконне обмеження реклами).

5. Загрози можуть розрізнятися за об'єктом посягань. Об'єктом посягань виступають, передовсім, ресурси: трудові (персонал), матеріальні, фінансові, інформаційні. Загрози персоналу – шантаж з метою отримання конфіденційної інформації, викрадання співробітників, злидство тощо. Загрози матеріальним ресурсам – пошкодження будівель, приміщень, систем зв'язку, крадіжка устаткування. Загрози фінансовим ресурсам – шахрайство, фальсифікація фінансових документів, валюти, крадіжка грошових коштів. Загрози інформаційним ресурсам – несанкціоноване під'єднання до інформаційної мережі фірми, вилучення конфіденційних документів тощо.

6. За суб'єктами загроз:

– загрози з боку кримінальних структур;

- загрози з боку недобросовісних конкурентів;
- загрози з боку контрагентів;
- загрози з боку власних працівників.

7. За формою збитку – загрози, реалізація яких завдає прямого збитку і загрози, реалізація яких призведе до упущеної вигоди.

Існують, отже, різні загрози, які можуть одночасно стосуватися до різних груп класифікації.

Для забезпечення максимального ступеня захисту від цих загроз необхідна певна діяльність, яка повинна забезпечити фінансову безпеку фірми.

Об'єктом системи забезпечення фінансової безпеки виступає стабільний фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності в поточному і перспективному періоді. Конкретними ж об'єктами захисту виступають ресурси: фінансові, матеріальні, інформаційні, кадрові. Саме від об'єкта захисту багато в чому залежать основні характеристики системи забезпечення фінансової безпеки. Оскільки об'єкт захисту є багатоаспектним, то ефективно забезпечення фінансової безпеки повинне ґрунтуватися на системному підході до управління цим процесом.

Суб'єкт системи забезпечення фінансової безпеки підприємництва має ще складніший характер, оскільки його діяльність обумовлюється не тільки особливостями і характеристиками об'єкта, але і специфічними умовами зовнішнього середовища, яке оточує суб'єкт підприємницької діяльності. Враховуючи це, можна виділити дві групи суб'єктів, що забезпечують фінансову безпеку підприємництва: зовнішні і внутрішні. До зовнішніх належать органи законодавчої, виконавчої і судової влади, покликані забезпечувати безпеку всіх без винятку законних учасників підприємницьких відносин. Причому діяльність цих органів не можуть контролювати самі підприємці. Ці органи формують законодавчу основу функціонування і захисту підприємницької діяльності в різних її аспектах і забезпечують її виконання. До внутрішніх суб'єктів відносяться особи, які безпосередньо здійснюють діяльність з захисту фінансової безпеки конкретного суб'єкта підприємництва. Такими суб'єктами можуть виступати як служби безпеки фірми (підприємства), так і запрошені працівники із спеціалізованих фірм, що надають послуги із захисту підприємницької діяльності.

Структура служби безпеки є специфічною для різних суб'єктів підприємницької діяльності. Вона залежить від розміру фірми, кількості зайнятих працівників, характеру діяльності, ролі конфіденційної інформації (комерційної таємниці) тощо. Служба безпеки – найважливіший елемент системи фінансової та загальної безпеки суб'єкта підприємництва. Якщо підприємство (фірма) невелике – доцільніше не створювати власну службу безпеки, а використовувати послуги відповідних охоронних і детективних агентств. У тому ж випадку якщо підприємство велике і використовує в своїй діяльності значні масиви конфіденційної інформації, то об'єктивно необхідне створення власної служби безпеки.

Служба безпеки в межах своєї компетенції взаємодіє з бухгалтерією і юридичним відділом, а сама, як правило, повинна включати групу безпеки персоналу, групу технічних засобів охорони, відділення захисту конфіденційної інформації і спеціального діловодства, групу надзвичайних ситуацій, інформаційно-аналітичне відділення.

Особливе становище в структурі служби безпеки займає група надзвичайних ситуацій. Попередньо потрібно зазначити, що фірма, а, отже, і служба безпеки, можуть працювати в двох режимах – звичайному і надзвичайному. За звичайного режиму не виникає серйозних загроз фінансовій безпеці фірми, йде профілактична робота з їх попередження, і діяльність всіх підрозділів відбувається в повсякденному ритмі. Проблеми і загрози при цьому мають локальний характер і долаються поточною роботою підрозділів фірми, зокрема службою безпеки. За надзвичайного режиму виникають несподівані загрози з високою або значною тяжкістю наслідків. В цьому випадку керівник служби безпеки або керівник фірми збирає групу з надзвичайних ситуацій (кризову групу), яка б об'єднувала найкваліфікованіших у цій проблемі фахівців фірми, для її вирішення. Ця група працює не постійно, а лише в міру необхідності.

Ця структура передбачає організацію підрозділів, що займаються безпосереднім захистом основних об'єктів загроз і, одночасно, взаємодію з іншими структурними підрозділами фірми, від

діяльності яких тією чи іншою мірою залежить забезпечення фінансової безпеки. Звичайно, така структура не є всеосяжною, проте, вона може бути використана як основа під час створення розгорнутішої системи фінансової і загальної безпеки.

Практична діяльність служби безпеки повинна ґрунтуватися на використанні типових схем, процедур і дій. Передовсім, необхідно сказати про загальний алгоритм дій, на якому заснована робота служби безпеки. Він передбачає таку послідовність операцій:

- система запобіжних (превентивних) заходів;
- аналіз та оцінка загроз, які виникли;
- визначення заходів щодо нейтралізації загроз;
- діяльність із нейтралізації загроз.

Система запобіжних заходів передбачає діяльність із вивчення контрагентів, аналіз умов договорів, дотримання правил роботи з конфіденційною інформацією, захист комп'ютерних систем тощо. Ця діяльність здійснюється регулярно і безперервно. Вона забезпечує захист фінансової безпеки на основі постійно діючої системи організаційних заходів.

Для підвищення рівня захищеності підприємницької діяльності та ефективності діяльності служб безпеки життєво необхідним є створення двох найважливіших органів на регіональному і на загальнодержавному рівні:

- єдиного банку даних, який би містив відомості про осіб, що займаються протиправною, зокрема злочинною, діяльністю, а також інформаційної мережі з порівняно вільним доступом користувачів;
- організації, яка б об'єднувала служби безпеки фірм, охоронні та детективні служби.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Суб'єкти підприємницької діяльності можуть зазнавати впливів з боку різних фізичних і юридичних осіб, які мають негативні наслідки, насамперед, для фінансового стану фірми. У цьому разі виникає загроза безпеці підприємницької діяльності. Причому найважливішого значення для суб'єкта підприємницької діяльності набувають загрози фінансовій безпеці, оскільки всі втрати (організаційні, інформаційні, матеріальні, іміджу фірми) у остаточному підсумку виражаються саме у фінансових втратах, тобто втратах фінансових ресурсів. Ця проблема набуває особливого значення в сучасних умовах криміналізації економіки України.

В типовому випадку можна виділити три ознаки, характерні для загроз фінансовій безпеці підприємницької діяльності, а саме:

- свідомий і корисливий характер;
- спрямованість дій на завдання збитків суб'єкту підприємництва;
- протиправний характер.

У загальному випадку про фінансову безпеку фірми свідчать збереження її як цілісного структурного утворення і юридичної особи, а також стійкі (або такі, що ростуть) значення основних фінансових показників, визначення яких стане перспективами подальших досліджень. Стосовно ж конкретного аспекту діяльності фірми, можуть використовуватися специфічні показники її безпеки.

1. Барановський О.І. *Фінансова безпека*. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с. 2. Барановський О.І. *Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія*. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004, – 759 с. 3. Белозеров И.П. *Организационно-экономические проблемы управления безопасностью предпринимательской деятельности* // http://crime.vl.ru/docs/konfs/konf_01.htm (11.08.07). 4. Єрмошенко М.М. *Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення*. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001, – 309 с. 5. Мунтіян В.І. *Економічна безпека України*. – К.: КВІЦ, 1999. – 464 с. 6. Ніколаюк С.І., Никифорчук Д.Й. *Безпека суб'єктів підприємницької діяльності: Курс лекцій / Сер. Бібліотека оперативного працівника*. – К.: КНТ, 2005. – 320 с. 7. Пастернак-Таранушенко Г. *Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення. Підручник для державних службовців, науковців, студентів і аспірантів ВНЗ економічного профілю / За ред. проф. Б. Кравченка*. – К.: Кондор, 2002. – 302 с. 8. Предборський В.А. *Економічна безпека держави: Монографія*. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.